

Еколого-економічна оцінка впливу агроландшафтної організації території на ефективність сільськогосподарського виробництва підтверджує, що сучасне ведення сільськогосподарського виробництва в Україні призводить до порушення екологічної стабільності території, погіршення загального екологічного стану сільських територій, збільшення деградаційних процесів. Основні економічні показники та результати виробництва, такі як валова продукція сільського господарства, та рентабельність визначаються екологічною стабільністю території. Тому для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва важливо гарантувати екологобезпечне землекористування на основі агроландшафтної організації території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Миргород М.М. Структура земельних угідь сучасних агроландшафтів сталого землекористування / М.М. Миргород // Вісник Харків. нац. аграр. ун-ту ім. В.В. Докучаєва. Серія «Технічні науки, сільськогосподарські науки, економічні науки». — Х.: ХНАУ 2012. — № 12. — С. 137–142.
2. Краснянская Е.В. Влияние состава и соотношения угодий на экологическое состояние территории Воронежской области / Е.В. Краснянская // Вестн. Воронеж. гос. аграр. ун-та. — 2011. — № 1 [28]. — С. 196–199.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році: [аналітична доп.]. — К.: Мін-во екології та природних ресурсів України. — 2012. — 258 с.
4. Державний земельний кадастр України (станом на 1 січня 2012 р.): [зб. аналіт. матер.]. — К.: Держ. агентство земельних ресурсів України, 2012. — 117 с.
5. Сільське господарство України: Стат. щорічник за 2011 рік/ за заг. кер. Н.С. Власенко. — К.: Держстат України, 2012. — 386 с.

УДК 338.2:631.153

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПЛАНУВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ

М.А. Цимбалюк
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

У статті проаналізовано методичні та прикладні особливості планування аграрного виробництва в різних країнах світу з урахуванням екологічних факторів. Виходячи з досвіду країн з розвинутим аграрним сектором визначено, що результативність індикативного планування допускає його законодавче закріплення в системі державного регулювання. Це передбачає визначення головних напрямів і форм планування в рамках аграрної політики відповідно до еколого-економічних факторів і природно-ресурсного потенціалу держави.

Ключові слова: планування, виробництво, агросфера, екологічні фактори, світовий досвід.

Збереження й раціональне використання природних ресурсів, а також їхнє відтворення є необхідною потребою держави й потребують формування стратегічних цілей державної екологічної політики. Якісно нові завдання ставляться перед сільськогосподарським виробництвом, коли порушено природну рівновагу, прогресує водна й вітрова ерозія, знижується родючість ґрунтів, відбувається їхнє забруднення. У зв'язку з цим у

виробничому процесі потрібна більш пильна увага до природного фактора, узгодження екологічних та економічних інтересів.

На дослідження проблем економіки й тенденцій розвитку аграрного сектора, методологічних питань економічних досліджень у сільському господарстві, соціально-економічних факторів розвитку АПК, прогнозування й індикативного планування в сільському господарстві спрямовані роз-

робки вчених В.В. Горкавого, В.Г. Андрійчука, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака, О.І. Шкуратова, В.В. Юрчишина та ін. Разом з тим питання щодо розроблення адекватної ринковим умовам процедури планування в аграрному виробництві висвітлені недостатньо.

Метою дослідження є аналіз світового досвіду планування аграрного виробництва з урахуванням екологічних факторів.

Формування методичних засад програм розвитку сільського господарства з урахування екологічної безпеки, що могло б забезпечити ефективне функціонування економіки аграрної сфери, ускладнюється недостатністю аналізу фінансово-економічних та управлінських проблем екологієорієнтованої діяльності. Розроблення довгострокових та короткострокових планів і прогнозів розвитку сільського господарства в закордонній практиці має свої особливості. У різних країнах зміст державного регулювання має свої форми й методи. Ця діяльність в основному являє собою поєднання вільних ринкових відносин з непрямими методами регулювання аграрного сектора.

Головною особливістю планування розвитку сільськогосподарського виробництва є врахування специфічних властивостей ґрунтового покриву як головного й нічим не замінного засобу виробництва. Усі розрахунки перспективних і поточних планів розвитку галузей рослинництва й тваринництва ґрунтуються на характеристичі ґрунту, даних економічної оцінки земельних угідь.

У Польщі більшість господарств являють собою акціонерні товариства (у ряді випадків за участю державних агентств), що здійснюють свою діяльність переважно на базі приватного капіталу, які формуються й знаходять свій правовий статус нових формувань в агропродовольчому комплексі на основі установчих договорів. Питання створення холдингових структур, що забезпечують інституціональні перетворення по формуванню нової ринкової інфраструктури сільського господарства, розглядаються у взаємозв'язку з рішенням проблем поліпшення структури харчування споживача, що наближається до західноєвропейських моделей харчування [1, с. 15].

У Чехії й Словаччині так само, як і у Польщі, завдання, розв'язувані в ході аграр-

ної реформи, обмежуються відновленням економічних основ реалізації права приватної власності й розвитком приватних організаційно-правових форм підприємництва на землі. Вирішення цих завдань здійснюється на основі прийнятого в 1991 р. Закону Чехословаччини «Про землю». Він передбачає, що використання землі особами, які бажають займатися сільським господарством, допускається тільки на підставі укладеного із земельним власником орендного договору [2].

Укрупнення земельного наділу є характерною рисою країн Східної й Центральної Європи. У них давно й неухильно скорочується кількість дрібних підприємств і укрупнюються площі землекористувача. Швейцарія розробляє п'ятирічні й десятирічні програми розвитку сільського господарства, що передбачають поліпшення продовольчого забезпечення населення й екологізацію виробництва. У Нідерландах короткострокове річне планування також сприяє розвитку позитивних ринкових тенденцій.

У Туреччині [3, с. 14] державна планова організація при прем'єр-міністрі розробляє п'ятирічні й річні плани, обов'язкові для державних підприємств; для приватного сектора вони мають рекомендаційний характер. Наприклад, у харчовій промисловості планування здійснюється за 62 групами продукції, однак номенклатура цієї продукції визначається самостійно суб'єктами господарювання.

В Австралії й ряді інших розвинутих країнах широко використовується програмно-цільовий метод планування. Система підтримки сільського господарства включає понад 10 різних програм, у яких передбачено пряме й непряме субсидування, стабілізація цін, державні закупівлі продукції у фермерів за фіксованими цінами, виділення позикових засобів та інші методи. Середньострокові індикативні плани розробляються в групі азіатських країн — Південній Кореї, Гонконгу, Тайвані, Сінгапурі. Перед ними стоять завдання, забезпечити збалансованість у зовнішній торгівлі, високий рівень життя населення, що відповідає економічному потенціалу держави, а також поступове поліпшення економічних і соціальних показників народного господарства [4, с. 23].

У США й Канаді є кілька рівнів формування й реалізації галузевих і регіональних програм. Загальнодержавний рівень виконує функції вироблення політики розвитку ре-

гіонів і галузей, виділення засобів для здійснення програм, координації міжгалузевих і міжрегіональних заходів. Між державними органами різних рівнів і приватними суб'єктами господарювання встановлена чітка система взаємодії й економічної відповідальності. Міністерство сільського господарства США розробляє п'ятирічні програми розвитку сільського господарства. Основними принципами Північноамериканської системи планування (США й Канади) є порівняно високі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, регулювання зовнішньоторговельної діяльності, надання цільових субсидій [5, с. 144].

У Франції застосовуються комбіновані моделі планування. Державне регулювання відбувається за такими напрямками: аналіз економічного становища країни й розробка прогнозів; визначення найбільш оптимальних варіантів розвитку економіки з урахуванням державної доцільності; розроблення та здійснення заходів щодо виконання намічених програм [5, с. 145]. Парламент приймає два закони: перший установлює мету й завдання урядової економічної політики, а другий передбачає методи й способи їхнього здійснення, які корегуються, виходячи з реальної ситуації.

Економічною основою Скандинавської (Шведської) моделі є розвинуте державне регулювання ринкових відносин, що мають соціальну орієнтацію (створення соціальних гарантій, підтримка високого рівня життя населення). Згідно зі складною економічною ситуацією щорічно розробляються й надалі коригуються програми й бюджет для узгодження інтересів виробників і споживачів. Італійський тип планування спрямований на усунення складних диспропорцій в економіці між регіонами, галузями, рівнем доходів окремих груп населення.

У Європейському економічному співтоваристві в 1957 р. було прийнято договір, який визначає основну мету: «Установлення загальної політики в сфері сільського господарства» [6, с. 7]. Послідовно здійснюються заходи щодо створення загального сільськогосподарського ринку з урахуванням пропозицій, країн формуванні ринкової політики й структурних перетворень, що входять у нього. Ринкова політика визначає вільне пересування сільськогосподарської продукції й продовольства з урахуванням

квот на виробництво продукції, єдиної системи цінових відносин, фінансової підтримки товаровиробників та ін.

При проведенні аграрної політики державні органи використовують пряме субсидування сільськогосподарських виробників. У 50–60 рр. за рахунок бюджетних засобів у Німеччині, Великобританії компенсувалося 10–15% фермерських витрат на мінеральні добрива. У цей час у Німеччині збереглося субсидування на придбання дизельного палива для сільськогосподарської техніки. Датування капіталовкладень здійснюється в основному за рахунок виплати державою частини відсоткових платежів за банківськими кредитами. В Італії діє Фонд розвитку механізації сільського господарства, що надає через сільські кредитні установи пільгові кредити для фермерів. Субсидування сільського господарства здійснюється також у рамках програм регіонального розвитку. У Німеччині, Великобританії, Франції існують фонди розвитку регіонів з несприятливими природно-кліматичними або соціально-економічними умовами. В Італії з метою реалізації програми заходів щодо розвитку економіки південної й острівної частин країни було створено «Касу Півдня», через яку проходило до половини загальних капіталовкладень у сільське господарство регіону [2].

У системі державного регулювання агробізнесу важливе місце посідають державні стандарти якості продукції. Усі стандарти можна умовно розподілити на комерційні (використовувані при висновку угод між виробниками й торговельними організаціями), споживчі (за допомогою яких не тільки торговельна організація, а й споживач має можливість оцінити якість продукції й зробити вибір) і граничні (якщо якість продукції нижча від певного заданого рівня, то забороняється надходження продукту у торговельну мережу).

У США офіційні стандарти встановлено для 11 культур: кукурудзи, пшениці, жита, ячменю, вівса, насіння льону, сорго, сої, насіння соняшника, тритікале й змішаного зерна. У країні діє система стандартів на свіжі овочі, фрукти й картоплю, що включає понад 130 стандартів якості на більш ніж 80 видів продуктів. Існують строгі стандарти з максимально допустимого вмісту в продуктах пестицидів, важких металів, шкідливих хімічних сполук і речовин. Крім того, діють

стандарти ідентифікації. У них указується мінімальний вміст основних інгредієнтів, які повинні бути в продукті, для того щоб відповідати своїй назві. Наприклад, відповідно до федерального стандарту, у сосисках має бути не більше як 3,5% наповнювача, 10 — вологи, 30% — жиру [7, с. 100].

Державні стандарти в Італії поділяються на кілька видів. Базові стандарти (або стандарти ідентифікації) включають обмежений набір параметрів. За цими стандартами класифікуються всі основні види сільськогосподарської продукції. Крім стандартів якості самих продуктів, діють стандарти технологічних процесів, а також пов'язані з пакуванням, зберіганням продуктів, транспортуванням й ін.

Одним з напрямів державного регулювання є здійснення екологічної політики в аграрному секторі через стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, заборона або обмеження використання найбільш токсичних препаратів, застосовуваних у сільському господарстві, санкції до виробників, що наносять збиток навколишньому середовищу та ін. Здійснення аграрно-екологічної політики в розвинутих капіталістичних країнах виробляється головним чином через розроблення спеціальних програм, фінансованих з державного бюджету, а також з бюджетів місцевих органів влади. Частка засобів, що надходять із державного бюджету, становить до 60% витрат на реалізацію таких програм [8, с. 117].

У всіх країнах з розвинутою економікою, особливо в кризові періоди, протягом десятиліть застосовувалося індикативне планування. Розроблення індикативних планів здійснюється в три етапи: на першому визначаються мета й прогнозуються основні макроекономічні показники, на другому здійснюється процес їхнього уточнення й об'єднання, а на третьому — узгодження показників і перевірка їх на збалансованість. У ряді країн, де накопичений значний досвід індикативного планування, узагальнено для практичного застосування модельні інструменти й процедурні алгоритми планування. До них належать: макромоделі середньострокового планування й перспективного прогнозування; їхня модифікація, отримана на основі використання міжгалузевих балансів і системи національних рахунків; однорівневі динамічні моделі економічного

зростання, що належать до класу моделей оптимального планування.

У Канаді розроблено довгостроковий прогноз розвитку економіки, що складається з трьох груп програм: розвитку сільського господарства, індустріалізації, комплексного розвитку окремих регіонів. Прогноз включає розділи: аналіз можливих варіантів розвитку економіки залежно від стану світового капіталістичного господарства й динаміки світових цін на енергетичну сировину; структурні зміни економіки; соціальні аспекти; проблеми регіонального характеру.

Основними елементами економічного планування в Японії є: прогноз, відповідно до якого може й повинна розвиватися економіка; пріоритетні цілі, основні напрями й засоби їхнього досягнення; ключові шляхи прийняття народногосподарських рішень та їхньої реалізації [8, с. 118].

Дослідження показують, що індикативне планування є найпоширенішим засобом регулювання еколого-економічного розвитку в умовах ринкової економіки і являє собою механізм координації інтересів і діяльності держави й суб'єктів господарювання. Виділяються чотири основних напрями, які застосовуються в практиці планування й регулювання еколого-економічного розвитку.

Глобальний характер багатьох сучасних екологічних проблем потребує міжнародних погоджень для їхнього рішення. Головною метою міжнародного співробітництва в сфері охорони природи й активної в ньому участі України є об'єднання всіх країн для успішного рішення глобальних екологічних проблем на основі сучасної концепції сталого розвитку [9, с. 282]. Таким чином, у ході обміну планами й інформацією між урядом і приватними підприємцями виявляється схема економічного зростання. Планування в такій формі виступає одночасно інститутом державного регулювання економіки, та інститутом саморегулювання, коригуючи як дефекти ринкового механізму, так і вади прямого державного втручання в економіку.

Вивчення закордонного досвіду в сфері планування соціально-економічного розвитку з урахуванням екологічних факторів є важливим для країн з перехідною економікою. Однак, використовуючи загальносвітові тренди, стандарти й схеми, необхідно орієнтуватися на специфіку розвитку конкретної країни. Шляхом узагальнення досвіду окре-

мих країн і світового співтовариства формуються концептуально-методичні підходи й принципи, які можуть бути використані й у державах з ринковою економікою, що розвивається. При цьому особливу роль повинні відігравати кількісні та якісні еколого-економічні та фінансові індикатори, що носять орієнтований та рекомендований характер і визначаються як параметри меж, при яких система, включаючи матеріальні, організаційні, технологічні та фінансові потоки, може стабільно функціонувати та розвиватися. Індикатори мають векторний, направлений характер та порогові значення. Формування системи показників еколого-економічної діяльності підприємства необхідно починати зі створення цілей, тобто з якою саме метою створюється ця система показників.

Подолання забруднення навколишнього середовища як глобальної проблеми людства неможливе без створення системи оптимального природокористування. Одним з основних напрямів поліпшення якості навколишнього середовища є створення екологічно безпечних технологій. У сучасних умовах одним з найважливіших напрямів, що забезпечують стійкий розвиток підприємств, є їхня переорієнтація на виробництво екологічно чистої продукції, здійснення інновацій у техніку й технології з поліпшеними екологічними параметрами, зниження випуску й використання екологічно небезпечних видів продукції, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, перехід аграрного сектора на ринкову систему господарювання зумовлює необхідність уточнення теоретико-методичних основ планування відповідно до еколого-економічних і природно-ресурсних умов. У результаті досліджень розглянуті основні особливості планування в різних країнах світу. Розвиток сучасної світової економіки характеризується посиленням її організованості й планомірності. Виходячи з досвіду країн з розвинутим аграрним сектором, результативність індикативного планування допускає його законодавче закріплення в системі державного регулювання.

За таких умов набуває актуальності застосування індикативного планування як методу регулювання, що здатне сформулювати раціональне співвідношення галузевої та

територіальної структур регіону для його цілеспрямованого розвитку з урахуванням екологічної безпеки, а також дозволить ефективно та вчасно регулювати еколого-економічні процеси за допомогою визначення орієнтованих цілей та індикаторів розвитку виробництва й створення відповідних фінансових важелів впливу.

Розмежування функцій планування за рівнями управління виходить із його індикативності й допускає взаємодію планів. Загалом, головні напрями й форми планування повинні визначатися аграрною політикою держави відповідно до еколого-економічних факторів і природно-ресурсних потенціалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вінська О.Й.* Особливості сучасного стану реалізації Спільної Аграрної Політики Європейського Союзу / О.Й. Вінська // *Економічний простір*. — 2010. — № 40. — С. 5–19.
2. European Commission (2004): *The Common Agricultural Policy Explained*. Directorate General for Agriculture, Brussels.
3. *Никитина З.В.* Экологизация производства сельскохозяйственных предприятий / З.В. Никитина // *Аграрная наука*. — 2005. — № 6. — С. 14–15.
4. *Shkuratov O.* The environmental management mechanism formation into the overall development strategy of agricultural enterprises / O. Shkuratov // *Materiály IX mezinárodní vědecko-praktická konference «Zprávy vědecké újeje — 2013»*. — Díl 6. *Ekonomické vědy: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o* — Str. 21–24.
5. *Глазовский Н.Ф.* Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельскохозяйственных территорий: зарубежный опыт и проблемы России: [монография] / Н.Ф. Глазовский. — М.: Тов. научных изданий КМХ, 2005. — 615 с.
6. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України: Аналітична доповідь / І.В. Клименко, М.Г. Бугрій, І.В. Ус. — К.: НІСД, 2011. — 19 с.
7. *Брусенко М.А.* Стратегічне планування у системі державного регулювання сталого розвитку аграрної сфери: узгодження теоретичних і нормативних засад / М.А. Брусенко // *Економіка: проблеми теорії та практики*. Зб. наук. праць. — Вип. 245: В 5 т. — Т. I. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. — С. 90–102.
8. *Елисеева С.В.* Планирование производственной деятельности фермерских хозяйств / С.В. Елисеева // *Экономика и управление*. — 2000. — № 8. — С. 116–120.
9. *Хромушина Л.А.* Екологізація сільського господарства як основа еколого-економічної безпеки / Л.А. Хромушина // *Вісник СНАУ*. — Серія «Фінанси та кредит». — 2008. — № 1. — С. 278–283.